

Вірменська Читанка

Говганес Туманян

Авєтік Ісагакян

12+

Ованес Туманян

Вірменська Читанка

«Автор»

2021

Туманян О.

Вірменська Читанка / О. Туманян — «Автор», 2021

Первая хрестоматия армянской литературы на украинском языке для упрочения взаимопонимания между двумя великими народами.

Содержание

Ованес Туманян, Аветик Исаакян
Вірменська Читанка

Типа Введения:
что о чём, что про что, что за чем и вообще зачем…

Ованес Туманян (1869-1923)

Сделал для восточно-армянской литературы примерно то, что Пушкин для русской: поднял ее на мировой уровень современной ему эпохи.

Стихи О. Туманяна милы и полнозвучны, но его «фирменное блюдо» – сказки, которые умел сплетать мастерски, со смаком, а может просто воссоздавал слышанное в детстве от мужичьих менестрелей-балагуров.

Хоть так, хоть эдак – честь ему и хвала, а поскольку вытребеньки простого люда сподручней передавать украинским языком, он и выбран для перевода сказки Туманяна *Храбрый Назар*.

***

Аветик Исаакян (1875 – 1957)

(Аветик слева)

В прозу не совался, вероятно, прикинувши, что так целее будет в разворочённом бурей мире.

В литературном плане сопоставим с Туманяном так же, как Лермонтов с Пушкиным.

Армянские корифеи—в отличие от российских—водили личное знакомство.

Заглавное стихотворное произведение творчества Аветика Исаакяна—поэма *Абу-аль-Ала Маари*—в данной публикации также представлено на украинском языке, поскольку на русском имеется подстрочник вытуженый В. Брюсовым в 1916 г.

***

Да, армяне трепетно перепечатывают «перевод» Мэтра самыми люксусовыми изданиями, присваивают его имя всему, что подвернётся («…имени Брюсова…» и – Google тебе в руки), пусть даже ритмам поэмы Валерий Яковлевич устроил полный геноцид, «суры» пере-

иначил в «касыды», а и… ну, говорю ж, подстрочник. Чего и следует ожидать, когда литературой рулюет политика.

Туманяну в России повезло больше, однако, к русско-язычным читателям он дошёл в цветущую сталинскую эпоху (банкетный стол в «Свинарке и Пастухе» помнишь? вот же ж жили люди, а?…) и с тех пор остались классическими монументами тому, как следует переводить.

Короче, чтоб не нарваться на политичный окрик «А ну-кась, на основы не замахуйся!», позвольте просто предложить вам Первую Хрестоматию Армянской Литературы на украинском языке – «Вірменська Читанка».

Ануш ыни! Смачного!

С. Огольцов

Степанакерт, 2021-10-16

Говганес Туманян
Назар-Сміливий

Так, чи інак, а кажуть жив такий собі бідак – Назаром звався. Ледар, яких світ не бачив.

А боягуз! А страхополох! Сам-один з подвір´я й на крок не ступить, хоч убий. Із ранку до вечора до жінчиної спідниці, мов пришитий: вона з хати – він за нею, вона до хати – він слідом. За те й прозвали: Назар-Боягуз.

От якось поночі виходить Назар-Боягуз услід за жінкою на подвір´я. Ступив за поріг, бачить: місяць уповні, сяє – аж ну!

Мовить Назар:

– Оце, жінко, тай ніч!.. Тільки каравани різати… Серце так ото й шепоче: "Йди-но, розбий царський караван, що з Індії суне. Добра награбушь! Повнісіньку хату".

А жінка на те:

– Сиди вже мовчки, бачили таких різак.

Назар їй:

– Дурепо! Чого встряла? Не даєш караван пограбувати, добра в хату добувати! Дивись дограєшся – повчу, як з чоловіком розмовляти.

Як розбурчався! А жінка до хати – миг! І двері на засувку:

– Щоб ти луснув, боягуз! Оце і одправляйся каравани різати.

Лишився Назар за дверима. Од жаху аж посинів. Вже й молив, вже й просив, щоб відчинила – дзуски!

Нема діла; пішов під стіною скулився, протремтів усю ніч до світанку.

От і сонце зійшло; настраханий Назар все під тою ж стіною, очікує коли жінка вийде – одведе до хати.

Жде, думу думає.

А день літній. Спека. Мухи дзижчять, як скажені. А цьому ледацюрі ліньки й носа втерти. То мухи вже й ніс йому обліпили, на губі рояться.

Допекли-таки: підвів руку – лупонув. І—як ляснув себе по мармизі—сипонули вбиті мухи.

– Овва! Чи ти ба?..– здивувавсь Назар.

Хоче злічити, скількох за раз коцнув – не здужає. На око, начеб, більш, як сотню.

– Ти-ба,– каже,– так оце такий я чолов´яга? А досі й гадки не мав!.. І ото щоб я—здатний разом сотню вжвакнути—тай тримавсь баби негідної!..

Підхопився і, як стій, до сільского старости.

– Славайсу, пан староста.

– Славайсу, синку.

– Пан староста, оце таке й таке діло.

Розказав про подвиг свій; і що жінка ота йому вже нідочого, тільки-от проханнячко є: хай пан староста напишуть, яке він, ото, діло втяв, аби вже в безвісті не лишилося; а так усі прочитають – знатимуть.

Отже староста, жартома, на шматку ряднини пише:

Назар-Сміливий: сила й міць!

Раз лупоне – юрма з копиць!

Тай дає йому.

А Назар тую ряднину в´яже на жердину; уламок ржавої шаблюки при боці почепив; в сусіди вислюка поцупив, сів і – з села потріхкотив.

За село вибрався, якусь дорогу обрав – їде, а куди – невтямки.

Їде-їде: озирнувся—села не видно вже. Пойнялося серце страхом.

Аби дух собі підняти, почав він щось під ніс мурмотіти—мугиче, сам до себе говорить, вислюка шпетить.

Що далі їде, тим більш страхається; з більшого страху він голос підвищує – верещить, горлає! Вислюк і собі заревів!..

Од того гвалту-граю птахи з ближчих дерев розлітаються, зайці по кущах розбігаються, жаби з трави у воду кидаються…

Назар від свого ж голосіння ще більше голову втрача, а як вже у ліс заїхав, то ніби з-під кожного дерева, з будь-якого куща, з-за кожного каменю—звідусіль!—оце зараз на нього звірюка кинеться, або вже розбійник.

Нажаханий, таке підвів він валування – ажно у вухах дзеленьчить.

І нагодилося ж, що саме під той час якийсь тюхтій-селянин їхав через ліс конем. Як зачув той гвалт страшенний, спинився.

– Вай,– каже,– оце встряв я у халепу, то ж ніхто більш, як розбійники… Коня кинув, сам до лісу і – ну, п´ятами кивати! Втік…

Ласкава доля! Назар-Сміливий, валуючи, підходить—ти ба!—посеред дороги кінь засідланий стоїть, його дожидає. З вислюка він злазить, на коня сідає, далі рушає.

* * *

Довго їхав чи ні, йому вже краще знати. Заїхав до села якогось. Він села не знає село – його. Чи туди, чи сюди?

Од якоїсь хати музику чути – погнав коня туди.

Під´їхав і утрапив на весілля.

– Добрий день вам.

– І тобі добра від Бога, просимо до нас з дороги.

– Та заходьте ж! Заходьте, гість-бо від Бога.

І ведуть, з отим прапорцем його, у голові столу приміщають. А там таке вже ласе й гарне перед ним понаставляли—і наїдків, і напоїв.

Весільчани взнать цікаві – хто цей дивний незнайомець?

Один, що сидів ген наприкінці, свого сусіду–штурх!—на гостя кивнув, розпитує; той подальшому показав, запитав.

Отак, по черзі—один одному покивав, одне в одного спитав—прилинуло до голови столу, де староста сидів. А староста і примудрився вичитать на прапорці у гостя:

Назар-Сміливий: сила й міць!

Раз лупоне – юрма з копиць!

Вичитав і з острахом переказує своєму сусідові, той наступному, той ще далі, третій – четвертому.

Отак доходить ген до дверей і все весілля вже аж гуде: "Ти-ба! Цей новий гість ніхто інший, а сам Назар Сміливий: сила й міць! Раз лупонє – юрма з копиць!"

– Отакої! Це ж сам Назар-Сміливий!..– гукнув якийсь хвалько.– А як вже ж змінивсь! Навіть я насилу впізнав…

І знаходяться вже люди з готовими оповідками про його велики подвиги, і як вони, було, з ним колись…

– Як же ж такий чоловік сам-один, без слуги?– дивуються незнайомі.

– А то така вже звичка, не до шмиги йому слуги. Якось і я спитав, а він на те: "Що з отих слуг? Мені й так увесь світ годить-прислуговує."

– А чого ж це шаблі доброї не має? Таку іржаву залізяку почепив при боці.

– В тім-то й річ, що отим шматком іржавим шварконе і – юрбу на шмаття: дрібніше, ніж шаблюкою. Бо з тою, бач, і простий герой зуміє.

І задурені люди встають, за здоров´я Назара-Сміливого п´ють. З по-між них розумник виходить, звертається до Назара з промовою.

– Ми,– каже,– давно чули про славу твою велику, прагли також й вид уздріти, аж ось і дочекалися – тут ти, з нами. Бачимо на власні очі.

Назар стогне, рукою одмахуеться.

Присутні значуще перезираються, підкивують; знаємо, мовляв, як стогін цей і помах розуміти треба.

Там ще й співець знайшовся, миттю пісню склав, проспівав:

Сповнив щастям ти нам зір,
Беркут дужий наших гір,
Світу гордість і кумір,
Назар-Сміливий: сила й міць!
Раз лупонеш – юрма з копиць.

Скривджених ти захисник,
Вибавитель від мук злих,
Од неправих рятівник,
Назар-Сміливий: сила й міць!
Раз лупонеш – юрма з копиць.

Прапор твій нас надихає,
Шабля пломениста сяє,
Кінь, мов блискавка, гасає,
Назар-Сміливий: сила й міць!
Раз лупонеш – юрма з копиць.

І хмельні весільчани, як порозходились, то рознесли по всіх-усюдах, що їде Назар-Сміливий: сила й міць! Раз лупоне – юрма з копиць.

У всіх тількі й розмов, що про геройства його дивовижні, грізний вигляд його розписують й усім новонародженим ім´я дають – Назар.

* * *

Із весілля подавсь Назар далі, їхав-їхав, тай заїхав на поле зелене.

На зеленім на цім полі коня пастися пускає, прапорця втикає, у його затінку спати лягає.

А там, бач, жили сім братів-великанів—сім розбійників— у замку на горі , що поруч височіла, і скільки довкіл око сягає вони своїм вважали.

Великани тай помітили, що хтось там на поле їх припхався, з коня зліз. Дивом вони здивувалися: то ж яке серце й скільки життів мусить буть в того зухвальця: мало – на поле їх заїхав, так ще й коня пускає!

А в кожного з тих великанів палиця була о двадцять п'ять пудів. Тож вони оті свої двадцятип'ятипудові палиці беруть, йдуть.

Дісталися, і що ж бачать? Кінь траву собі хрумкає, чоловік якийсь розлігся-спить, у головах прапорець стирчить, писане на прапорці вістить:

Назар-Сміливий: сила й міць!
Раз лупоне – юрма з копиць!

Вай, то це ж Назар-Сміливий!.. Лобуряки й пальці собі поприкусували, де стояли – прикіпили.

Адже звістка, рознесена хмільними весільчанами, й до цих місць сягнула. Тож в неборак ажно й слина посохла, завмерли – ждуть, поки Назар висипається, прокидається.

А той як прокинувсь та продер очі—ой, леле!—сім страхолюдних великанів стовбичать зусібіч, вже й здоровезні палиці на плечі повскидали: серце в бідолаги обірвалось й гулькнуло хтозна куди.

Схопивсь на рівні, під прапорець свій тулиться і – ну! – тремтіти, як лиш листочек восени тріпоче.

А здоровані, таке уздрівши, сполотніли і собі трясуться. "Озливсь,"– белькочуть,– "зараз хрясне – всіх сімох вкладе".

Передніший на землю впав, заголосив:

– Назар-Сміливий: сила й міць,

Що влупиш раз – юрма з копиць!

Чували ми ім'я твоє грізне, і так вже ж кортіло ще й вид твій побачити, аж ось і посміхнулось щастя нам – ти зволів власною ногою ступить до наших володінь. Ми, сім братів, – слуги твої покірні , а в тім-ген замку на горі, сестра-красуня наша. Уклінно просимо до нас завітати, хліб-сіль скуштувати…

Отоді тільки Назару попустило – одітхнув, на конячину видрався; а брати вже прапорця беруть, попереду йдуть, урочисто до замку ведуть. І до того ж йому годять, шанують королівськіми почестями, так вже розписують його подвиги, так нахвалюють, що їхня сестра-красуня, з-за тих оповідок, тай закохалась у нього.

Що й казати, йому через те ще більш додалося шани-поваги.

* * *

Тим часом вигулькнув, хтозна звідки, в тій країні тигр – настрахав людей.

Хто тигра вб'є, хижака заб'є? Звісно – Назар-Сміливий. У кого ж ще звитяги стане проти тигра?

Прийшли разом до Назара. У небесах Бог єдиний, на землі Назар-Сміливий.

Тільки вчувши слово "тигр", Назар із переляку зірвавсь бігти—втекти до дому, до хати —а всі ж думають – рвонув тигра замордувати!

Наречена ледь встигла наздогнать, спинити, чого ж це, мовляв, голіруч вихопився? Зброю візьми, тоді йди.

Принесла тай дала, щоб пішов ще одним подвигом свою славу звеличити.

Озброївсь Назар – вирушив.

І тільки-но забрів до лісу, скоріш на дерево дереться, щоб ані він тигру, ні тигр йому не здибався.

Скулився Назар на дереві, душа на макове зерня обернулася. Та, на лиху годину, отой приблудний тигр і собі туди ж притьопав й під тим самісіньким деревом вмостився.

А Назар таких звірюк зроду ще не бачив, – перепудивсь, в очах посутеніло, руки-ноги обімліли і—торохк!—жвакнувсь з дерева на тигра.

Той од ляку – як підскочить! Назар, з іще більшого переляку, тай укліщивсь тварюці в спину!

Отак—з нажаханим Назаром на спині—несеться тигр схарапуджений, не розбираючи де й куди.

Люди ж бачать—овва!—Назар-Сміливий охляп на тигрі скаче!

– Агов! Гей! Усі сюди! Назар-Сміливий верхи на тигрі … Ну-мо й ми!..

Тай зусібіч із криком-гвалтом кинулись: ножами, шаблями, дубинням, каменюччям – забили тварину.

Назар оговтавсь, язика розпускає:

– Шкода,– каже,– нащо ж було вбивати? Такого я коня собі об'їздив… Було б мені дужче гнати…

Донеслась звістка до замку. Чоловіки, жінота, старе й мале – всім миром сунуть Назара стрічати. Ще й пісню складають, виспівують:

У світі цім,
Між людством всім,
Хто по силі під пару
Сміливцю Назару?

Мов сокіл-месник,
Мов грім небесний,
Як на пожар,
Помчав Назар.

Він звіра здолав.
Тигр коником став,
Горами гасав
Смілий Назар.

Нас врятував,
Спокій нам дав,
Повік хвала й слава
Сміливцю Назару!

Тай оженили Назара-Сміливого з красунею, сестрою великанів. Сім днів й сім ночей весілля гуляли, піснями молодих прославляли.

* * *

Та, бач, дівчину цю хотів король сусідньої країни.

Як взнав, що його обійшли—віддали за іншого—військо збирає, війною на сімох братів рушає.

І от всі семеро великанів до Назара-Сміливого йдуть, звістку про війну несуть.

Про війну зачувши, Назар—плиг!—за поріг і – ну, п'ятами кивати – до рідного села, сховатись.

Люди ж думають: біжить одразу на військо вороже накинутись. Переймають, хапають, питають: голіруч, без панцеру та одинцем – куди? Що це робиш? Чи голову втратив?

Ось і зброю несуть, панцер подають; жінка братів своїх благає: не попустіть, щоб Назар, через геройську свою затятість, тай кинувся б сам-один проти всій армії ворогів.

І вже поширюється в народі, та війську новина, а через шпигунів доходить і до ворога, що Назар-Сміливий, сам-один—без зброї—рвонув був до поля битви, насилу спинили і, оточивши-стрімуючи, до бою ведуть.

На полі битви скаженого жеребця підводять. Назара підсаджують. Завзяттям пойняте військо шикується обабіч—із криком жахним: "Хай живе Назар-Сміливий!.. Смерть ворогам!"

Жеребець під Назаром, відчувши яка в сідлі нікчема, заіржав, голову задер тай вчвал пустився – прямісінько на ворожу армію.

Війську ж здалося: Назар-Сміливий на бій мчить.

"Ура! "– гукають та женуть слідом ув атаку.

Назар бачить, що коня йому не стримати і сам він ось-ось грюкнеться; руки простяг за якесь там дерево вчепитись, а воно, бач, трапилось зовсім трухляве – добряча гілка вломилась, в руках лишилась.

Вороже військо, вже й від попередніх чуток духом підупале, од цього видива зовсім перелякалось.

Завертаються: тікаймо, тікаймо! Рятуйсь, хто може, бо Назар-Сміливий, дерева з корінням висмикуючи, налітає…

Скільки вже ворогів у той день поклали-перебили! А ті, що заціліли, Назару-Сміливому до ніг шаблі свої складають, у покірності присягають.

З поля страхіливої битви, Назар-Сміливий до замку велетнів повертає, а там народ вже на честь перемоги триумфальні арки зводить: із небувалим натхненням, вітанням, галасуванням, з музикою та співами, з дівчатами й квітами, з промовами й привітами – навстріч виходить.

Така вже слава, така шана – Назар аж очманів, ошелешив.

Отак з честю й славою, на площу короля свого одводять, а там вже й трон для нього встановлений.

Назар-Сміливий королем стає, а кожному з велетнів посаду дає. І, ти ж подивися – увесь край в його руках.

* * *

Кажуть, й досі ще живе та королює Назар-Сміливий. А як піде розмова про геройство, розум, талант – регоче:

– Яке там геройство? Який розум? Що то воно – талант? Усе то байки. Потрібно тільки аби щастило. Долю маєш – кейф спізнаєш.

І, кажуть, досі кейфує Назар-Сміливий та над світом усім підсміюється.

Авєтік Ісагакян
Абу-Лала Магарі

Заспів
Абу-Лала Магарі,
Славетний поет з Багдада,
Кілька десятиліть проживав
В цім казковім місті халіфіф,
Знав смак роскошів і смак слави,
Ділив трапезу з багатіями й можновладцями,
З мудрецями та вченими заходив у спір,
Любив друзів тай випробував їх,
Побував у краях багатьох народів,
Придивлявсь до людей, до їх звичаїв,
І проникливий дух його пізнав людину,
Пізнав і якнайглибше зненавидив людство
Та закони його.

І, не маючи ані дітей, ні дружини,
Все богацтво своє розділив-роздав вбогим,
Невеличкий лиш взяв караван верблюдів
З припасом, з їстивним,
Та якось вночі, коли Багдад спав
На вкритих кіпарисами берегах Тигру,
Потай покинув місто…

СУРА ПЕРША

Поволі, мов тихий струмок між трав,
Ішов караван крізь ніч повну снів,
Спроквола у темряві шлях долав
тай тонко брязкальцями жебонив.
Розміряним кроком верстає путь
караванна вервечка в'юнка;
Колокольці видзвін солодкий ллють –
і пливе між полів луна тремка.
Сповила Багдад дрімота м'яка,
сповнена райських яскравих снів.
А в заростях роз соловей лив спів,
мов над коханням ридав-тьохкотів.
У царськім саду лунав-розлягавсь
фонтанів дзвінкий кришталевий сміх;
З альтанки п'янкий плив димок, мішавсь
з бринінням зойкувань
звабно-щемких.
Мов розсип перлин—каравани зорь—
неквапно долали свої путі.
В безкраї простори плив передзвін
сузірь невгасимих—співи світів.
Духм'яний вітрець казки шепотів –
чи не в Шахразади підслухав їх?
Кіпариси й пальми в солодкім сні
віттям коливали окрай доріг.
І караван той розгонисто йшов,
не озираючись й разу назад;
Незнаний путь Абу-Лалу
кликав, манив
мільйоном принад.
"Все йди та йди, каравані мій,
простуй – доки прийде мені кінець,"-
Отак промовляв у серці своїм
Абу Магарі, поезій творець.
"Іди у незайману далечінь,
де волі-неба незмірна бездонь,
До сонця мчи, щоб в серці його
й моє обернулося на вогонь.
Ні! «навсе добре» не мовлю до вас,
батьківська могило, материн спів;
І з вами не вщухне мій розбрат повік,
рідний поріг
й згадки дитячих днів.
Я щиро любив і друзів й рідню,
хотів з цілим світом
у злагоді жить,

Тепер… не любов у серці –
змія
отруйної зненависті сичить.
Ненавиджу все, що перш любив,
доволі набачивсь людських чеснот;
В паскуднім смітті людської душі
налічив я тисячу гидь-мерзот.
Та тисячу перша—рабська брехня—
з усіх найбридкіша, як вже на це,
Завжди бо хазяйське масне лице
прикрасить безгрішних святих вінцем.
О, людський язик, ти з небесних барв
сплітаєш сяйливу диво-габу,
Щоб скрити чорнюче пекло душі, –
правдиву річ мовив ти хоч одну?
Гордий караване, йди, занурсь,
у нетрі пустель
спекотно жаркі,
Спинись лише в тіні тих рудих скель,
де здобич вишукують хижаки.
Радше між кублищ скорпіонів-змій
намет я поставлю свій,
Ніж серед згубніших в сотні разів
запопадливих брехунів.
Та не краще й друг, до чиїх грудей
свою голову я було тулив;
Пастку згубну друг у грудях таїть
за машкарою любо-милих слів.
І допоки сонця нещадний жар
пектиме каміння синайських гір,
А застиглі хвилі жовтих пісків
не обернуться на справдешній вир,
Не хочу знати ніяких людей,
на їхнім столі не торкну куска,
І хліб свій їстиму радше там,
де стерво жере гієна бридка.
Нехай роздеруть мене хижаки
й буревій замете сліди,
Та все одно – до останнього дня –
каравані мій, йди та йди!"
Ось в останній раз Абу Магарі
озирнувсь назад—
Багдад мирно спав—
Одвернув гидливо своє чоло
й до шиї верблюда тісно припав.
Приголубив, й тварині між ясних очей
у цілунку уста притис,
А в самого на віях зависли дві
краплини пекучих сліз.

З легким жебонінням по-між полів
тяглась каравану гойдлива тінь
До незнаних країв-пустель,
в незайману далечінь.

СУРА ДРУГА

Все далі і далі йшов караван
повз пальм шелестких нескінченний стрій;
Здіймався пилюки чорний туман
і дихав вогнем вітрець-суховій.
"Простуй, каравáне. Що кинули ми,
щоб здатне було душу мрією гріть?"-
Таку вів розмову з серцем своїм
великий поет Абу Магарі.
"Покинули жінку кращу богинь?
щасливу любов?
жадань океан?
Простуй, не спиняйсь! Покинули лиш
кайдани й замки,
химери й обман.
Тай що воно – жінка? Хижий павук…
підступна та заздрісна, зла,
лиха;
Цілунком видурює в тебе хліб
і в ліжко твоє з іншим ляга.
Ти в човні хисткім довірся штормам,
ніж жінки щонайчеснішим словам.
Дешева торгівка масних розпуст,
Ібліс [1]
промовля з її звабних вуст.
А в мріях ввижалась тобі зоря,
лілея біліша янгольских крил,
Чий доторк всі рани твої повік,
мов чудо-бальзам, безслідно б скрив.
І так вже жадав, щоб від світ-джерел
покликав тебе спів призивний,
Щоб там скуштувать безсмертя ковток
й виплакать сум свій грудям неземним.
А жінки любов – ропою поїть,
щоб ти вже й не знав
як жагу втамувать,
Щоб тебе здолала ненаситна хіть,
щоб ти тільки й знав – тіло їй лизать.
О, тіло жінки! напахчена хіть,
гемонська торбина – вмістище зла,
Від плотських твоїх масно-гірких втіх
в душі править тьма
замість світ-тепла.
Любов, як і смерть, не здатна жаліть,
тихцем завдає нестерпучих ран:
І як вп'ється хтось труйним зіллям цим,
ото вже і – раб, а як ні – тиран.

Велінь природи вершитель-кат,
ти виток всіх підступів й чвар, любов!
Вируючий хаос, безумства шал,
ти – крові мука, ти маряча кров!
Й тебе, жиното, прокляття шлю я,
одвічний розплідник пристрастей-бід,
Бездонна криниця, що лихо й бруд
несеш-вивергаеш у білий світ.
Повік ненавиджу любов й жінок,
їх ніжних цілунків жорстоку ціну.
Прокляття на їх трясину-постіль;
їх здатність родити тричі клену!
І родам тяжким їх впину нема:
вихлюпують в світ гадюк череду,
Де ті одне-'дного шматують, жруть;
а хіттю спаскудили б й зорь чистоту.
Дурисвіт той, хто батьком стає
та – з благословенного небуття –
Призводить на світ марноту дрібну:
кидає у пекло цього життя.
«З вини
мого батька зазнав я мук
та сам вже не винний не перед ким»[2]
Зазначити б на могилі моїй,
як яму знайду десь під камнем важким.
Допоки не вщухне прибій навік,
і хвилі морські спинять свій біг,
Нема мені до жінок вороття,
не станеться, щоб я пестив їх.
Голубити буду шипшини кущ,
притисну колючки її до вуст,
У груди розжарених сонцем скель
пестливо та ніжно лицем приткнусь."
А караван все собі жебонів
та міряв зміїсто-звивистий путь,
В блакитну омріяну далечінь
спокійні верблюди ідуть та йдуть.
Передзвін тонкий нібито ридав,
дзвінки краплі сліз по одній ронив;
Наче караван плачем поминав
що любив поет, любив та лишив:
Любові журбу
і тугу щемку,
й принадність химерних
та ніжних снів.
Сам Абу-Лала, від гірких жалів,
від тужливих дум аж зчорнів з лиця,
І течуть думки, наче шлях виткий,
що нема йому ніде край-кінця.

Так сплітався він з шляхом ув одне –
й день і ніч сплива в мовчазній журбі, –
Не одводить зір він з незримих зорь,
та пече його згадок гіркий біль.
На пройдену путь він не обертавсь:
навіщо? .. минулось…
було – нема…
До тих, хто траплявся йому навстріч,
не озивавсь
й вітань не приймав…[3]

– – – – – – – – – – -

[1] Ібліс – одне з найменувань диявола на Сході

[2] «З вини мого батька…» позначено на могилі Ісагакяна

[3] вітань не приймав – така поведінка є порушенням настанов Корану.

СУРА ТРЕТЯ

Ось так караван Абу Магарі,
мов тихий струмок, звивавсь-жебонів.
А місяць з небес на вервечку тварин
своє сумирне сяєво лив.
Лице місяцеве, мов груди
юної пері—розкішні та осяйні—
То соромливо ховалось між хмар,
то знов мигтіло у височіні.
Низками алмазних монист-краплин
сон запашний сповив квітники.
А там, з тріпотінням веселок-крил,
одне з одним любились птахи.
Духм'яний вітрець казки шепотів,
чи не в Шахразади підслухав їх?
Кіпариси й пальми в солодкім сні
віттям коливали окрай доріг.
Уважно вслухався Абу-Лала,
й раз пораз спливала думка одна:
"Цей світ, далебі, мов казка жива:
одвічна-довічна річ-дивина.
А хто ж її склав, найкращу з казок? –
з оцих ясних зорь, з небачених див.
І хто повіда на безліч ладів? –
ласкаву й невпинну, мов зміна днів.
Народи з'являлись і – в безвість йшли,
не здатні змісту її розгадать,
Один-два з поетів щось, може, й збагли,
рядки їхні й досі світом бринять.
Початок-заспів не чув ніхто,
й кінця нікому почуть не дано;
Сторіччями тягнеться кожен звук,
спливають віки – він гуде все одно.
Для кожного, хто родиться на світ,
ізнов починається казка ця;
й сотається аж до миті, коли
людини життя
доходить кінця.
Життя – це лиш сон, світ – казка чудна,
людські покоління –
то караван,
Що йде через казку в сяйливім сні;
мандрівку ж вінча могильний бур'ян.
О ви, дурноверхі, тупі людці,
сліпі щодо снів, до казок глухі,
Одне одному горлянки рвете,
несете у світ паскудства й жахи.

Закони у вас – батіг та ярмо,
діла ваші – плетево павуків,
Що радо згублять й троянди красу
і солов'їний закоханий спів.
Бридото людська! на порох зійдуть
недобрі діла й серця ваші злі:
І часу байдужа рука зітре –
назавжди змете паскудний ваш слід,
І поміж ваших могильних горбків
ревтиме здичавилий буревій…
Де вже збагнути вам диво й красу,
що дарять ця казка й сон золотий."

Мов розсип перлин – каравани зорь
неквапно долали свої путі:
В безкраї простори плив передзвін
сузірь невгасимих—хори світів.
Сотворений світ музикою зорь
повнивсь, чудувавсь, бринів, вирував,
До небес душею спраглою злітав,
урочистий спів ревно наслухав.
– Іди каравaне! У зорь передзвін
калатання брязкальць своїх вплітай,
Назад не дивись – простуй у світи,
а тугу мою вітрам ти роздай.
В заобрійну даль унеси мене,
в незвіданий край – самотній, чужий.
О, самотинь! ти – оаза свята,
джерело моїх найсолодших мрій.
Небо мовчазне, зглянься вже хоч ти,
гомони зі мной мовою зірок,
Ласку подари зраненій душі,
хай забуду біль хоч на малий строк.
Щемкий смуток-жаль жевріє в душі,
невигойний сум дихать не дає.
Та іще любов, чиста та свята,
в серці розлива
сяєво своє.
Мій вільний дух покори не зна,
немає сил, щоб признав за святі,
Нема йому меж, законів, границь,
ні Зла, ні Добра,
немає й судді.
Не треба мені приязних панів,
і в захисниках потреби нема.
Не з власної волі будь що – тюрма;
насильство та рабство; безправ'я пітьма.
Волі ж прагну я без границь, без меж,
без володарів, навіть Бога без…

Все би я віддав, аби лиш таку –
і лише таку! –
знайти волю десь.

А караван все чвалав уперед
і по-над ним—невагомо легкі—
Усміхнені й вільні зорі пливли –
очі правічності меретхкі.
І золотоока бездонна синь
до себе звала:
– Прийди ж! Прилинь!
Й душею відкритою слухав він
незліченних зорь кришталевий дзвін.
І прозору ніч блиском прорізав
в бірюзову даль нескінченний шлях,
І гойдливо йшов легкий караван,
поволі зникав в незнаних краях.

СУРА ЧЕТВЕРТА

Та велетка-ніч, чорнюча й жаска,
розкрилилась вшир, неначе кажан,
І змахом своїх неоглядних крил
покрила поля і шлях, й караван.
Всю обшир небес, увесь виднокруг
заповнила темних хмарищ юрма.
Ні місяця вже немає, ні зорь -
а тільки пітьмою обсотана тьма.
Загув, налетів буй-вітер жахний,
мовби жеребців скажений табун,
Зняв смерчі тугі; у хмари вмішав
пилюку, пісок, пожухлу траву.
Тисячеголосий гармидер-гвалт,
і плач, і виття вітрище підвів,
Зливались в нім сказ й болісний гнів,
мов зранений звір гарчав та ревів.
Зміївсь буревій по тісних ярах,
невтримно вривавсь в незайманий ліс,
І скрушно ридав у хащах між пальм,
як серце за тим,
що любило колись.
– Простуй, караван, навстріч всім вітрам!
сунь невідступно, мов рух планет,-
Отак раз у раз про себе твердив
Абу Магарі, великий поет.
– Егей, ураган! Сильніш налітай –
бий з льоту, з розгону! – не одвернусь.
Дивись, – ось де я, з відкритим чолом,
що хочеш роби,
я вже не боюсь.
Не повернусь до зачумлених міст;
до гнізд роспусти нема вороття,
Там все на крові, людина там – звір,
подібних до себе рве на шмаття.
Ой, ти ж, голова нескірна моя,
без притулку вік весь тобі бродить,
Та ще гірше тому, в кого хата є,
мов собака він
на цепу сидить.
Розваліть, вітри, мій батьківський дім,
щоб не знати й місця де він був-стояв,
Відтепер й до скону, аж на все життя –
нескінченний шлях – домівка моя.
Самотність мені стане за коханку,
зореоке небо –
за намет вітця.

Караван хідкий – останнім братом-другом;
затинком й притулком – шлях без кінця.
Незвіданий шлях! повік чарівний,
ти тепер мені
вітчизна нова;
Одведи ж мене у такі місця,
де зроду й повік людей не бува.
Бо серед людей – ока не змикай,
насторожі будь, не пускай меч з рук;
Ледь заспав – то вже насмерть загризе
тебе ворог злий, або й ліпший друг.
Далі, шлях, веди мене від друзяк,
бо вони мов та несить-мошкарня;
Не відв'яжуться доки ти живий,
доки змога є кров ссать надурняк.
Хто б таких нестерпних ран мені завдав,
як вже не рідня, як не з друзів хтось?
Що із поцілунком в серце прослизнув,
цілуючи й розтяв, щов мукой зайшлось.
Без ліку облуд, й підступних зрад
цілунок людський
у собі чаїть.
Душі таїну вивідують ним,
щоб довіку тебе рабом зробить.
Тай що вже воно – товариш і друг?
це той, хто продасть тебе знов і знов.
Хто в душі твоїй згасить віру в світ,
забрьохкає мрії,
спаплюжить любов.
Приятель це – що?.. заздрий підглядач,
розносщик облуди, що тебе чорнить.
Знайомий собака не загарчить,
приятелі й друзі – облають вмить…

А вихори, як вчманілі чорти,
хапали за одяг в блюзнірській грі,
Тягли, реготались, здіймали свист
в суворе лице Абу Магарі.
З виттям намагались стягти чалму,
хльостали, сікли й, неначе на глум,
Між очі жбурляли жмені піску,
вриваючи нить поетових дум.

СУРА П'ЯТА

Та караван без вагань розсікав
чортів ураганний цей свистопляс;
Ізгедзьканий дзенкіт брязкальць дзвінких
на бішений ритм зривавсь раз пораз.
"То що ж воно – друг?"– ізнов вів поет
у серці, де й досі гнів не ущух.-
"Закаляє й ліжко шлюбне твоє…
ех!.. мчи, караван мій, – лиш ти щирий друг.
Й куди б не дійшов ти, звідтіль ізнов –
уходь, хоч удень, хоч крізь ночі тьму…
Шлях, любий мій шлях! заведи, згуби,
де не вгледить ніхто, як гину від мук.
Що позад лишилось, що кинули ми
здатне принадити вспак повернуть?
Скарб? слава? закон? повага до влад?..
мчи караван мій, продовжуй свій путь.
Що в славі отій?.. Сьогодні тебе –
ген вище голів! – всі ладні здійнять,
Назавтра тіж самі людці метнуть
тебе під копита: чавить-топтать.
Прагнеш поваги людської? То знай:
за гроші тай страх
дається честь ця.
Спіткнешся – й багно з підборів твоїх
вже цяця велика й тебе ж хвиця.
Що – грошей мішок?.. з яким навіть бевзь
привласнює владу, й розум, й любов;
То – сльози сиріт,
то – м'ясо з могил,
то – з тисяч людей наточена кров.
А що є юрма? – наволоч тупа,
ласий до цькувань зловтішливий вир;
Це баласт тяжкий, сотнелезий меч,
а у гніві це –збезумілий звір.
Громада людей – в'язниця жива,
в ній кожний – невільник без кайданів.
Чи стерпить тюрма плин вільних думок?
попустить – щоб дух твій свобідно злетів?
Громадо гидка, ти – зашморг тісний,
твоє добро й зло – бич з бичачих жил.
Ти – змах велетеньських ножиць тупих,
що всіх стрижуть на один копил.
Так само гидка й вітчизна мені,
що ласкавенька з богатим лише;
Орач, що в полях карк гне дотемна,
камінь їсть сухий – бо нема грошей.

А що є закон, ця святиня людська? –
брутальної сили жорстокий меч.
Над слабим висить він ціле життя,
щомиті готовий зтяти голову з плеч.
Тож скільки не є тих законів й прав,
до всіх в мене зненависть та гнів,
Бо права – підмога гвалтівникам,
а закон – знаряддя вбивць та катів.
Невгасима в мене зненависть до влад –
людожерних вбивць цілих поколінь.
Влада – злий лихвар, ненаситна твар,
війни – ідеал й ціль її волінь.
Минулих й прийдешніх віків-століть,
вона – щонайбільший злочинець й кат;
Увесь її путь – убивства й різня,
жахи одворотні, зграї диктат.
Немов вовкулака груди стиска,
вчавлює в лоб мій важки кулаки.
Лише крок зроблю – ланцюг напина,
трима під замком язик мій й думки.
Тягарем важким на плечі лягла,
прагне будь де, кривдити нас;
Під прапором права—з кісток й черепів—
жахні пирамиди зводить весь час.
Вона – геть усе: правда й закон;
сама Справедливість від влади йде.
Вона тобі й совість, і розум, і честь,
а ти – раб німий,
ти – місце пусте.
Прокляття моє владі повік,
цій хижій гієні з тисяччю лап,
Що кров пролива старих й малих,
розчавлює насмерть, де не пройшла б.
Скажіть-но, людці, лякливі раби,
хто меч вклав до рук такому ж, як ви?
Хто дав йому право суд-помсту вершить,
подібних до себе патрать-душить?
Неси ж, караван, до чорних гадюк,
в пісках поховай, хай збудусь страждань;
Неси та звільни від влади повік,
од невідчепних її піклувань."

Безумні громи вогнистим мечем
нещадно сікли орду хмаровиськ;
Тай самі ж розтрощувались об ряди
гір білогривих, де й гинув їх блиск.
І несамовито буря ревла.
між пальм-кипарисів вітер шалів…
Ось місток хисткий схитнув караван –

перебіг – і далі вчвал вже летів.
Так біг він й летів—дзелінь та дзелінь—
вздовж шляху здіймав куряву до хмар,
Неначе від влади мерщій втікав,
аби не зазнать жахливих покар.

СУРА ШОСТА

В полуденну спечну й суху жаринь,
коли чабрець й нарцис пахтіння ллють,
Змокрілий від поту йшов караван,
в пилюці губивсь, долаючи путь.
"Вперед, каравaне, крізь злий суховій,
навіки занурься в лоно пісків…" -
(У серці поета бриніли знов
з гіркотою й сумом слова різкі.)
"Хай вітер з палючих пустель примчить,
мій слід замете, розвіє, мов дим,
Хай люди повік не взнають де я,
з ними й дихать не буду повітрям одним.
Онде вже бачу левів рудих –
з жовтавих барханів зорять-пасуть,
З розпатланих хвиль їх грив золотих
вітри іскор рій зривають-несуть.
Сюди! не втечу! – шматуйте, дорвіть
серце, яке давно біль роз'їв…
Хай так, аніж знов повертать до людей,
постукати в двері тих крутіїв.
А люди же ж – що?…– в машкарах чорти,
з копитами й іклами, мов кинджал;
Та найнебезпечнішого нема
від їх
язиків отруйливих жал.
І хто вони є? – зла зграя лисиць,
що знають лише до себе тягти.
Донощикі підлі, вбивці дітей, порушники клятв,
і – кати, кати!
У злиднях вони – лестиві старці,
в біді – боягузи,
що зрадять враз.
В богатстві – зловтішливі, мстиві стають;
пихаті та горді всім напоказ.
А добрий завжди злим в жертву іде,
гидь-погань його мордує та гне.
Рідкістю стало вже добре зерно…
все душить в Світ-Полі зілля дурне.
Тож хай западуться Добро і Зло,
а разом й ви, люди,
прокляття вам!
Прокляття й кожній з ваших вір,
що знають лиш пута кувать рабам.
У грошах вся міць, з їх волі стає
найнижча істота першим лицем;
Надійним – крадій,

героєм – тремтій,
тупий – мудрецем,
блядь – честі Взірцем.
Увесь світ людей стоїть на крові,
слабким бути в ньому – смертельний риск.
І робиться в них усе абияк;
сумління мовчить –
усім править зиск.
Усе – ради зиску;
людина світ
в офіру грошам давно принесла,
й ото – образ Божий? витвір Його?..
шайтан-недоносок! погань зла…
Як скласти всі кроки верблюдів моїх
за весь оцей нескінченний путь –
Не перевершать числа підлот,
що в день один здатна людина втнуть.
(Буйні вітровії: з півночі, півдня,
Західний, Східний стихли на мить…)
Тож вислухай, світе, правдиве слово,
я більше не можу мовчать-терпіть.
Це слово палюче по всьому світу –
з краю в край – хай вітри несуть:
Що гірші, огидніші від людей
самі тільки люди і можуть буть.
Допоки в небі мовчазних пустель
міріади зорь невгасно мигтять;
Допоки повзуть бархани пісків
й, мов тії змії, сичать, шурхотять –
Тікай, караван! від шалих утіх,
пиятик та хвойд,
розпуст гвалтівних.
Від площ, де царює грабунок-обман,
від продаж бридких,
купівель брудних,
Від друзів; жінок;
від правд; від юрми –
там помста і кров;
Щодуху, мерщій, стрімголов,
негайно втікай звідтіль,
де вбачиш людини хоча б лише тінь.
Хай тигри, леви мене роздеруть
і жар-буревій замете сліди,
Та все одно, до останнього дня,
каравване мій,
йди тай йди."

І лукі тугі верблюжачих ший
від бігу спрямились незгірше стріл,

А позад здіймавсь й до обрію плив
ще один караван –
порохнява й пил.
Між спалених сонцем вбогих полів
мчали вони в незвідану даль,
І бігом своїм на села й міста
тягли-напинали порох-вуаль.
Немов з переляку, Абу-Лала
ніде не спинявсь, тільки й знав що – гнать,
Мовби то жінота, громада, закон
ось-ось його мусили наздогнать.
І так—без упину, без вороття—
проносився караван його вчвал
Повз башти міст, де гудом гуде
за втіхами й хлібом гонитви ґвалт.
Також й мимо сіл –
заскнілих в невігластві тьми віків –
проносивсь поет мерщій…
Ще й підганяв, бо владно звала
зоря золота –
його мрія з мрій.
Караван весь час –
вдень, і вночі –
нескінченний виткий шлях поглинав;
Абу Магарі в буремній душі
похмурі та гнівні думки снував.
Думок розтриюджених караван,
мов ті соколи—втрапивши в смерч крутий—
Злітали й металися в марній надії
ясний притулок знайти.
Він плакав безмовно, тихцем ридав;
стискав його серце безмірний жаль,
Такий нескінченний, як шлях перед ним,
що зміївся-сягав в неозору даль.
На пройдену путь він не обертавсь:
навіщо? .. минулось…
було – нема…
До тих, хто траплявся йому навстріч,
не озивавсь й вітань не приймав.

СУРА СЬОМА

Та ось вже верблюди Абу-Лали
сягли аравійських пустель
й лягли—знеможені—
долі…

Небокрай пойнявсь тисяччю заграв,
обрій геть увесь вогнем оповит,
Але й присмерк вже почав напинать,
поглибшувати синій оксамит.
Сам Абу-Лала по-під скелю сів,
в пурпурову даль зір утупив свій;
Розлягалася світом тиша ясна,
душу сповнили лагідь й супокій.
"Настільки свобідним себе почуваю,
що й в оцю просторінь не вбереш,
ніяким чином не увібгаєш,
мою свободу-волю без меж.
Ніхто з людей мене тут не вбачить,
не троне жодна рука…
О, воля! ти – райських диво-троянд
легкий аромат;
ти – радість п'янка.
Вінком з цих троянд увінчай мене,
невгасний вогонь в душі засвіти;
О, воля! ти – райських співців осяйних
безсмертний Коран святий.
О, краю пустельний, уклін тобі;
простора оселя мудрих пізнань,
Незкаляний край, де люди людині
не завдавали мук-катувань.
Розкинься безмежним морем піску,
народи й країни в ньому втопи;
Геть все позасипуй:
людей, замки, хижи,
села й столиці,
площі й стовпи.
Хай в цілім світі лиш воля та вітер
спекотних пустель повік царять.
Й те царство просторе хай промені сонця
своїм пречистим вогнем золотять!.."

… В мільярдний раз творячи диво з див,
здійнявся Ярила червоний диск,
й розсипав круг себе на всі боки
вогненних троянд полум'яний блиск.
І вмить од величі сонця

вшир розпросторився обрій пустель,
й сяйнуло навкруг, мов бризки струснув
лев-велетень
більший від белебнів-скель.
– Тобі, всемогутнє, привіт й уклін,
ти дужче від Бога,
ти – суть життя.
Ти в світі єдине, добре й святе,
ти мати й отець,
початок буття.
Велетенський бокал п'янких насолод,
що жодну з живих істот не мина,
Ти – радощів й благ ясне джерело,
море нескінченнє полум'я-вина.
Могутня містерія – сонця схід,
обіцянка радощів й щастя в нім.
О, сонце, ось спрагла душа моя,
напій її чистим вином своїм.
Ти щастя вогнем напої мене;
всевіданням, вічністю напої,
Хай твій аромат віддасть забуттю
минувшини геть всі згадки мої.
Захмели мене, напої мене!
безсмертним вином мене напої,
Нехай вже забуду все темне і зле –
кривди людські, печалі свої.
Напої, ти величчю, напої;
захмели красою сяйливих див,
Ти – тьми супротивник, творець весни,
бурхливого щастя дужий прилив.
Тобі любов мою віддаю,
добріше за всіх на весь білий світ.
Милосердне, ти відкидаєш смерть;
ти – краси й добра щонайвищий зліт.
Я люблю тебе, тебе лиш люблю,
дай згоріть в твоїм любовнім вогні:
Золотих кучерь промінням укрий,
любощі сонць
дай пізнать мені.
Поцілуй мене, щоб аж– кров із губ,
щоб в цілунку жар твій я зміг відчуть.
Розкривай навстріч обійми свої,
з палаючим серцем до них – лечу!
Дарма, якщо слух втрачу навік,
не чутиму світу галас та крик.
Хай очі осліпнуть – не озирнусь
побачить людей, і в думках не озвусь.
До ясного сонця—за віком вік—
летіти тай мчати, каравене, нам,

де в палких обіймах світла-вогня
вподоблюся сонцю й вічності сам.
О, світлосяйне,
золотопінним
пурпуром
плечі мої покрий,
до тебе, захватом сповнений вщерть,
помчу скоріше від мрій.
Ти вище за Бога, ближче за матір,
моє єдине кохання – ти.
За всіх добріше, з усіх святіше,
найкраще з див –
сон золотий.

СУРА ОСТАННЯ

Верблюди, мов човникі золоті,
крізь вогненні хвилі моря пісків
Невтримно мчали в палаючу даль,
по вінця налиту сяйвом різким.
І жоден самум їх здогнати не міг,
хоч як вчащав змах задушливих крил;
Мчав караван недосяжний вітрам,
ані пострілам бедуїнських стріл.
Легіт з оаз дарив прохолоду
втішну, як перша пісня весни;
М'яке жебоніння чистих струмків
навіювало солодкі сни.
Крізь шелест пальм казкові пері,
осяйливо звабні, мов мед із сот,
Ласкаво гукали – слали привіт
й таємну обіцянку насолод.
Та Абу-Лала й чути не хотів
любовних привітів, знадливих слів.
Він безупинно до сонця летів
і сам вже осяйністю блискотів.
Без ліку видовищ-див навкруги,
причаровують, кличуть, зовуть:
Золотистим сяйвом звабних принад
мани-миражі заступають путь.
Верблюди неслись на всіх парусах,
бурхливо, завзято, на повний мах;
Немов очманілі,
щодуху мчали
на збожеволілих швидкостях.
Проміння потік струменів навстріч;
палахкотіли верблюди прудкі,
Розлого бринів –
далеко летів –
легких колокольців дзенькіт дзвінкий,
Абу Магарі, мов той орел,
нескліпно утупивсь в сонячний блиск;
Сп'янілий від світла, вільно летів,
й танули горе й біль ніби віск.
Позад лише—наче море—піски…
застигле море,
мертве й пусте;
А над головою – сонце
без меж
волосся розсипало золоте.
І, з пурпуром сонячним на плечах,
великий поет Абу Магарі

Врочисто та переможно летів
туди, де безсмертне сонце горить.

1909, Азарапат